

Проаналізовані роботи польських істориків, опубліковані після 1989 року і затрагиваючі проблему діяльності Української Воєнної Організації (УВО) і Організації українських націоналістів (ОУН). Предпринята спроба виділити історіографічні напрями, а також визначити ключові моменти минулого, навколо яких розгортаються дискусії. Визначені причини появи і механізми формування різних дослідницьких інтерпретацій. Акцентовується увага на вивченні головних науково-теоретичних підходів до вивчення діяльності УВО і ОУН.

Ключові слова: сучасна польська історіографія, історіографічний напрям, націоналістичне рух, саботажна акція, пацифікація.

The works of the Polish historians published after 1989, where the problem of the Ukrainian Military Organization (UVO) and the Organization of the Ukrainian Nationalists (OUN) is touched, are analyzed. An attempt to distinguish the historiography course and also to outline key points of the past, around which the debates unfolds, was made. The causes and mechanisms of genesis different research interpretations was defined. It was emphasized the necessity to explore key research approaches to the study of UVO–UNO activity.

Keywords: contemporary Polish historiography, historiography course, nationalist movement, sabotage action, pacification.

УДК 94(477)

Роман ПУЙДА

ІСТОРИОГРАФІЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНДО

У статті йдеться про діяльність Української парламентської репрезентації в польському сеймі й сенаті, проаналізовано історіографію проблеми. Подано характеристику політичних партій Західної України міжвоєнного періоду, простежено діяльність УПР.

Ключові слова: Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), парламент, депутат, праці, учені, політика, діяльність.

Праця українських депутатів і сенаторів у вищому законодавчому органі Польщі в міжвоєнний період ХХ ст. привертала увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних істориків, передусім польських. Однак сьогодні немає синтетичного дослідження, яке б відтворювало цілісну картину парламентської діяльності УНДО у 1935–1939 рр. Автори здебільшого обмежуються загальними твердженнями або ж торкаються окремих маловідомих аспектів проблеми.

Праці, присвячені історії парламентаризму на західноукраїнських землях у другій половині 1930-х рр., за часом їх появи можна поділити на декілька груп: 1) наукові, науково-популярні та публіцистичні розвідки міжвоєнного періоду; 2) дослідження радянських і діаспорних учених; 3) роботи, які побачили світ у роки незалежності України. Незважаючи на доволі значний історичний проміжок, у роки радянської влади проблема практично не вивчалася, а науковці діаспори зосередили свою увагу, передусім, на проблемі розгортання національно-визвольного руху в краї у 20–40-х рр. ХХ ст., боротьбі з німецьким окупаційним режимом.

Першими парламентську працю українських депутатів у вищому законодавчому органі Польщі спробували охарактеризувати відомі українські громадсько-політичні діячі. Крізь призму власного бачення та особисті позиції члени УНДО та їхні опоненти показали особливості виборчих кампаній у Східній Галичині, розповіли про перепони польської влади, визначили пріоритетні проблеми УПР у 1928–1939 рр.

Окремою сторінкою у вивченні парламентської діяльності українських депутатів і сенаторів у 1928–1930-х рр. стали роботи представників конформістських політичних сил. Серед численних розвідок виділимо праці одного з лідерів УХО Г.Хомишина “Українська проблема”¹ та ідеолога польсько-українського порозуміння С.Лося. Зокрема, останній у працях “За кон-

структивну політику на Червоній Русі”², “Міжнародне становище Польщі та галицькі українці”³, проаналізувавши боротьбу УПР і проурядової більшості в парламенті Польщі, закликав обидві сторони до діалогу, зважаючи на наростаючі міжнародні загрози.

У середині 1930-х рр. П.Феденко опублікував одну з перших синтетичних праць, присвячених суспільно-політичним процесам на західноукраїнських землях у першій третині ХХ ст. У дослідженні “Український громадський рух у ХХ ст.”⁴ автор акцентував увагу на діяльності українських політичних партій, передусім УНДО. Водночас дослідник епізодично охарактеризував парламентську діяльність українських послів і сенаторів, розглянув процес підготовки скликання Всеукраїнського національного конгресу.

У дослідженнях Д.Левицького “Важкий білянс кількох місяців... Промова голови Українського клубу посла д-ра Дмитра Левицького на пленарному засіданні сойму дня 6 листопада 1934 р.”⁵, В.Целевича “Нарід, нація, держава”⁶ фрагментарно описано вимоги українців у національно-культурній і політичній сферах у 1928–1934 рр., які лунали з трибуни парламенту Польщі. Здобутки української націонал-демократії й УПР у другій половині 1920 – середині 1930-х рр. яскраво ілюструє пропагандистська праця “Як повстало і розвивалося УНДО. З нагоди 10-ліття існування”⁷.

У 1936 р. накладом видавничої спілки “Діло” побачила світ брошура “За нормалізацію польсько-українських відносин: Промова голови Української Парламентської Репрезентації посла Василя Мудрого, виголошена на пленарному засіданні сейму дня 6 грудня 1935 р. в дискусії над державним бюджетом прелімінарем на 1936/1937 р.”⁸. Зважаючи на численні критичні виступи в українській і польській пресі, спричинені політикою нормалізації, у праці голова УПР обґрунтовує необхідність продовження задекларованого курсу, боротьби за національно-територіальну автономію українських земель у складі Польщі. Водночас З.Пеленський проаналізував автономічну декларацію УНДО, ухвалену 7 травня 1938 р., охарактеризував реакцію польського політикуму та стратегію УПР після появи документа⁹.

Парламентська діяльність УНДО фрагментарно описана в працях тогочасних радянських і польських науковців. Радянські вчені, громадські діячі, які емігрували із Західної України до УСРР (А.Красін¹⁰ та ін.), виходячи з марксистсько-ленінської методології розкритикували “запроданську українську буржуазну партію” (УНДО) за “обдурювання широких верств трудящих” і “соціальну демагогію”.

Не менш критичними, проте значно об’єктивнішими та фаховішими, видалися дослідження польських учених. Зважаючи на українсько-польське протистояння у вищому законодавчому органі Другої Речі Посполитої, А.Бохенський¹¹, С.Лось¹², М.Фелінський¹³ та інші дещо упереджено й емоційно охарактеризували стратегію й тактику УНДО в парламенті Польщі, захист УПР національних і соціальних прав українського народу. Учені одержували значну підтримку відділу національностей Міністерства внутрішніх справ Польщі, а також співпрацювали з тодішніми провідними науковими інституціями, які досліджували міжнаціональні відносини, передусім Інститутом дослідження національних справ і Східним інститутом.

Отже, у міжвоєнний період ХХ ст. опубліковано велику кількість літератури партійно-політичної проблематики. Значна її частина присвячена міжпартійним зв’язкам, діяльності окремих партій, зокрема й УНДО. Низка досліджень стисло розкриває особливості парламентської праці депутатів і сенаторів УНДО в угодних акціях 1928–1939 рр. Водночас зауважимо, що праці не позбавлені суб’єктивізму та чітко виражених ідеологічних симпатій.

Цензура та заборони висвітлення окремих проблем історії України суттєво обмежували можливості радянських науковців, які характеризували парламентську діяльність УНДО. Критика “українського буржуазного націоналізму” і реакційної політики польського уряду в міжвоєнний період, класові протиріччя стали провідною темою тодішніх істориків. У такій ситуації парламентська діяльність УНДО в кращому разі замовчувалася, у гіршому – фальсифікувалася.

Домінування комуністичної ідеології яскраво помітне в працях П.Йова¹⁴, М.Герасименка¹⁵ і В.Маланчука¹⁶. Дослідники передусім намагалися показати переваги “соціалістичного будівництва” в Радянській Україні в порівнянні з політикою польського владного режиму в міжвоєнній Польщі, засудили угодську стратегію й тактику партії, що переважала в другій

половині 1930-х рр., вважали націонал-демократів “оплотом українського буржуазного націоналізму”. Праці дослідників стали зразком для їх наступників, адже сформувавши загальноприйнятну методологію висвітлення партійно-політичного й парламентського життя Західної України в міжвоєнний період ХХ ст.

Справді, у другій половині 1960–1970-х рр. риторику попередників продовжили М.Зільберман¹⁷, О.Швидак¹⁸. В окреслених дослідженнях попри концепцію “братерської допомоги великого російського народу” і вирішальної ролі Великої жовтневої соціалістичної революції знаходимо фрагментарну інформацію про діяльність “запроданських партій” Західної України в міжвоєнний період. У працях Є.Галушка¹⁹, Ю.Сливки²⁰ охарактеризовано місце комуністичного руху в суспільному житті міжвоєнної Західної України. Дослідники засудили політику УНДО, скеровану на “придушення революційної боротьби трудящих Західної України проти окупаційного режиму Польщі”. З неприхованою радістю вчені констатували відсутність позитивних зрушень у польсько-українських відносинах після переходу в середині 1930-х рр. до політики нормалізації, безперспективність парламентської праці УПР у 1935–1939 рр., зважаючи на ігнорування проурядовою більшістю українських вимог, що в результаті призвело до провалу задекларованого в 1935 р. курсу УНДО.

Значну наукову цікавість у контексті досліджуваної проблеми становлять праці С.Марчука²¹ й І.Васюти²². Останній із класово-партійних позицій проаналізував історію виникнення та організаційно-парламентську діяльність УНДО. Тавруючи націонал-демократію за прислужництво буржуазним режимам, І.Васюта все ж визнав, що УНДО – провідна політична сила Західної України, яка впродовж 1920–1930-х рр. зберігала чималий вплив на українське населення Східної Галичини, що виразно засвідчили виборчі кампанії до парламенту Польщі 1928 та 1930 рр. Певні оцінки та висновки автора, що стосуються парламентської праці депутатів і сенаторів УНДО в 1935–1939 рр., актуальні навіть для сучасної історичної науки. Зокрема, дослідник розкритикував провід партії за прагнення до співробітництва з урядом Польщі через зміну вимоги “незалежної України” на “територіальну автономію у межах Польщі”.

Окремі аспекти парламентської праці УНДО в другій половині 30-х рр. ХХ ст. стали предметом дослідження еміграційних істориків. У публікації С.Витвицького та С.Барана “Українські землі під Польщею”²³ подано характеристику політичних партій Західної України міжвоєнного періоду, простежено діяльність УПР у польському парламенті. У роботах О.Субтельного²⁴, І.Кедрина²⁵, публікаціях Т.Гунчака²⁶, збірнику статей, присвячених Є.Коновальцю²⁷, епізодично висвітлено як парламентську діяльність окремих українських депутатів і сенаторів, так й основні напрями праці УПР загалом.

Зокрема Т.Гунчак у монографії “Україна: перша половина ХХ ст.: нариси політичної історії” присвятив обмаль уваги діяльності політичних партій Західної України в другій половині 1930-х рр., акцентуючи здебільшого на діяльності ОУН і судових процесах членів ОУН, яких захищали провідні адвокати – члени УПР й УНДО. Він навів слова українського депутата В.Загайкевича, який виступив адвокатом українців на цьому судовому процесі: “Якщо спитаємо, що спонукало підсудних до того, що вони завернули з вигідної дороги животіння й пішли на шлях, на якому видніють сірі мури тюрем і примари смерті, коли спитаємо їх про те, то почуємо відповідь, яка, неначе ясний промінь, кидає гарне світло на підсудних. Ця відповідь не звучить інакше, як тільки – любов до батьківщини. Це велика стихія національної ідеї, що огорнула мозок і серце...”.

Серед перелічених еміграційних наукових розвідок на особливу увагу заслуговує збірник “Свєген Коновалець та його доба”. Незважаючи на те, що парламентські баталії у вищому законодавчому органі Польщі не були пріоритетним напрямом досліджень українських діаспорних науковців, у розвідках Д.Андрієвського²⁸, Є.Онацького²⁹, З.Пеленського³⁰ приділено чимало уваги зв’язкам УПР із націоналістичним підпіллям, спільній міжнародній праці, покликаній актуалізувати українське питання на міжнародній арені.

Післявоєнна польська історіографія зазнала відчутного ідеологічного впливу радянської суспільно-політичної думки. Із цих причин дослідження проблем, пов’язаних з організаційно-ідеологічним ставленням, формами та напрямками праці українських політичних партій, передусім УНДО, відійшли на другий план, оскільки це суперечило панівним ідеологемам. Домі-

нувальна тематика тогочасних праць – вивчення соціалістичного та комуністичного руху, боротьба трудящих “проти соціального поневолення” тощо. У цьому руслі окремі аспекти досліджуваної теми порушували Р.Вапінський³¹, М.Сліва³², А.Хойновський³³.

У докторській дисертації М.Кугутяка³⁴ і кандидатських дисертаціях О.Кондратюка³⁵, О.Гавриліва³⁶, що побачили світ упродовж 1990-х рр., у контексті досліджуваних проблем значну частину матеріалу присвячено суспільно-політичним процесам на західноукраїнських землях упродовж 1935–1939 рр.

“Українська проблема”. Написав для духовної і світської інтелігенції українського народу Г. Хомишин. – [Б. м.], 1932. – 184 с.

Лось С. За конструктивну політику на Червоній Русі / С. Лось. – Львів, 1933. – 84 с.

3. Лось С. Міжнародне становище Польщі та галицькі українці / С. Лось. – Львів, 1932. – 72 с.

4. Феденко П. Український громадський рух у ХХ ст. / Панас Феденко. – Подєбради : Укр. техн.-госп. Ін-т позаочного навчання, 1934. – 170 с.

5. Левицький Д. Важкий білянс кількох місяців... Промова голови Українського клубу посла д-ра Дмитра Левицького на пленарному засіданні сойму дня 6 листопада 1934 р. / Дмитро Левицький. – Львів : Діло, 1934. – 30 с.

6. Целевич В. Нарід, нація, держава / Володимир Целевич. – Львів, 1934. – 111 с.

7. Як повстало і розвивалося УНДО. З нагоди 10-ліття існування. – Львів, 1936. – 29 с.

8. Мудрий В. За нормалізацію польсько-українських відносин : промова голови Української Парламентської Репрезентації посла Василя Мудрого, виголошена на пленарному засіданні сейму дня 6 грудня 1935 р. в дискусії над державним бюджетом прелімінарем на 1936/1937 р. / Василь Мудрий. – Львів : Накл. Вид. Спілки “Діло”, 1936. – 16 с.

9. Pełenski Z. Polityka UNDO w świetle autonomicznej deklaracji Centralnego Komitetu UNDO z dnia 7 maja 1938 r. / Pełenski Zenon. – Lwów : Nasze słowo, 1938. – 112 s.; Зимний Я. Запроданці польського фашизму (“УНДО-інтервенти”) / Ярослав Зимний. – Х., 1933. – 68 с.

10. Красін А. Відтята кордонами. Нариси про Західню Україну / А. Красін. – Х., 1930. – 72 с.

11. Boheński A. Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwonej / Aleksander Boheński, Stanisław Łos, Włodzimierz Bączkowski. – Warszawa, 1938. – 126 s.

12. Łoś S. Ukraińcy na łamach “Biuletynu polsko-ukraińskiego” / Stanisław Łos // Biuletyn polsko-ukraiński. – 1933. – № 24. – S. 4–6.

13. Feliński M. Ukraińcy w Polsce Odrodzonej / Michal Feliński. – Warszawa, 1931. – 448 s.

14. Йова П. Боротьба трудящих Західної України за возз’єднання з Радянською Україною / П. Йова. – Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1954. – 113 с.

15. Герасименко М. Боротьба трудящих Західної України за возз’єднання з Радянською Україною (1921–1939 рр.) / М. П. Герасименко, Б. К. Дудикевич. – К. : Держполітвидав УРСР, 1960. – 224 с.

16. Маланчук В. Історія однієї зради / В. Ю. Маланчук. – Львів : Книжково-журнальне вид-во, 1958. – 70 с.

17. Зільберман М. Революційна боротьба трудящих Західної України / М. Й. Зільберман. – Львів : Університетвидав, 1968. – 197 с.

18. Швидак О. М. Інтернаціональна єдність трудящих Західної України (1918–1939 рр.) / О. М. Швидак. – К. : Наук. думка, 1972. – 227 с.

19. Галушко Є. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1918–1928 рр. / Є. М. Галушко. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1965. – 265 с.

20. Сливка Ю. Сторінки історії КПЗУ / Юрій Сливка. – Львів : Каменярь, 1989. – 93 с.

21. Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях / С. А. Макарчук. – Львов, 1983. – 255 с.

22. Васюта І. Селянський рух на Західній Україні в 1919–1939 рр. / І. К. Васюта. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – 222 с.

23. Баран С. Українські землі під Польщею / Степан Баран, Степан Витвицький // Енциклопедія українознавства. – Мюнхен ; Нью-Йорк, 1949. – Т. 1. – С. 563.

24. Субтельний О. Україна. Історія / Орест Субтельний ; пер. з англ. Ю. І. Шевчук ; вступ. ст. С. В. Кульчицького. – К. : Либідь, 1991. – 512 с. : іл.

25. Кедрин І. У межах зацікавлення / Іван Кедрин ; Наук. т-во ім. Шевченка. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : [б. в.], 1986. – 523 с. – (Бібліотека українознавства ; т. 53).

26. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття : нариси політичної історії / Тарас Гунчак. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.

27. Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – 1019 с.

28. Андрієвський Д. Обставини 30-их років і Провід Українських Націоналістів / Дмитро Андрієвський // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 653–662.
29. Онацький Є. Євген Коновалець і ПУН перед проблемою розбудови ОУН в Україні / Євген Онацький // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 712–716.
30. Пеленський З. Між двома конечностями / Зенон Пеленський // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 502–524.
31. Wapiński R. Świadomość polityczna w Drugiej Rzeczypospolitej / Roman Wapiński. – Łódź, 1989. – 617 s.
32. Śliwa M. Kwestia naodowociowa w publicystyce i programach socjalistów polskich w okresie Drugiej Rzeczypospolitej / Michał Śliwa // Dzieje Najnowsze. – 1983. – № 1–2. – S. 107–128.
33. Chojnowski A. Konsepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939 / Andrzej Chojnowski. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk, 1979. – 262 s.
34. Кугутяк М. Національно-політичний рух у Галичині в 1890–1939 роках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец. 07.00.05 “Етнологія” / М. Кугутяк. – К., 1996. – 47 с.
35. Кондратюк О. Аграрне питання в програмах та діяльності українських політичних партій Західної України 1919–1939 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / О. Кондратюк. – Львів, 1997. – 26 с.
36. Гаврилів І. Діяльність українських політичних партій та організацій Західної України в умовах польського окупаційного режиму (1921–1939 рр.): військово-політичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 20.02.22 “Військова історія” / І. Гаврилів. – Львів, 1996. – 24 с.

В статтє идєт рєчє о дєятєльності Украинской парламентской репрезентации в польском сейме и сенате, проанализирована историография проблемы. Подана характеристика политических партий Западной Украины межвоенного периода, прослежена деятельность УПР.

Ключевые слова: Украинское национально-демократическое объединение (УНДО), парламент, депутат, труды, ученые, политика, деятельность.

The article deals with activity of Ukrainian representation in Polish Seim and Senate, historiography of problem is analysed. The description of West Ukraine's political parties in interwar period was given, the activity of UPR was analyzed.

Keywords: Ukrainian national and democratic community, parliament, deputy, labours, scholar, policy, action.

УДК 930.2 (430) + 94 (477)

Ольга МОРОЗОВА

ПРОБЛЕМА ОУН Й УПА В ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті авторка показує позицію польських й українських учених відносно українських націоналістів, звертає увагу на протилежне бачення науковцями певних гострих моментів спільної минувшини. Висловлюється сподівання про вироблення єдиного справедливого об'єктивного погляду на актуальні проблеми українсько-польських відносин.

Ключові слова: історіографія, українсько-польські відносини, ОУН й УПА.

Події часів Другої світової війни завжди викликали й будуть викликати особливу цікавість громадськості. На жаль, з плином часу, у результаті різних об'єктивних і суб'єктивних причин, воєнна тематика обросла різноманітними кривдами й домислами¹.

Певний загальний пересічний поляків, коли йдеться про українсько-польські відносини того періоду, змальовує образ українця-бульбівця, українця-бандерівця, який чинив різницю на Волині². Однак учені-історики вже давно почали відходити від такої позиції. Польські науковці ведуть активний діалог з українськими колегами з метою вироблення спільної позиції щодо гострих моментів минувшини.